

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii greco-române*, București, Editura Vreamea, 2014, 223 p.

Lucrarea domnului profesor universitar Mihai Sorin Rădulescu, intitulată *Genealogii greco-române* și publicată în anul 2014 de Editura Vreamea din București, constituie înmănuncherea a 15 studii și articole, apărute separat în diferite reviste de specialitate de la București și Atena, care se subsumează temei generoase indicate de titlu.

Scrise în stilul original al genealogistului Mihai Sorin Rădulescu, studiile adunate în acest volum contribuie la îmbogățirea tabloului relațiilor româno-grecești și prin biografii ale unor personaje până acum necunoscute, enigmatice sau uitate. Autorul readuce în actualitate personalități din trecutul nostru medieval și modern care și-au adus propria contribuție, demnă de rememorat, domeniilor pe care le-au slujit: boieri cărturari, oameni de litere, oameni de știință, medici, militari, juriști, politicieni ș.a.

Acestea sunt genealogii ample ale familiilor Schina, Ventura, Politimos, Malaxa, Philippide, Hepites, Culianu, ale familiilor cărturarilor Dimitrie Ramadan și Vasile Panopol, trăitori în epoci diferite, dar și istorii care reamintesc de vechi colecții muzeale, precum odată vestitul muzeu înființat de Anastase Simu la București și de cel înființat de numismatul și publicistul Al. G. Cantacuzino, într-o căsuță situată vis-à-vis de Catedrala Sf. Iosif ș.a.

Tema îndelungatelor relații greco-române, departe de a fi epuizată sub aspectul cercetării istorice, nu reprezintă o noutate în peisajul preocupărilor domniei sale și vine să continue seria contribuțiilor dedicate alianțelor matrimoniale și interferențelor culturale dintre familii de origine grecească și familii românești.

Prin studiile sale, în care se relevă un pronunțat gust pentru detalii și precizie, autorul aduce contribuții prețioase la istoria socială și culturală din Principatele Române. O cantitate vastă de informație, rod al documentării cuprinzătoare și variate, este valorificată cu rezultatul unei lecturi interesante, autorul orientând discursul spre o notă dubitativă atunci când stadiul cercetării nu permite formularea unor certitudini.

Demersul genealogic privind familiile prezentate se completează, în măsura în care sursele documentare îngăduie, cu aspecte de viață materială, prin informații despre posesiunile funciare și imobiliare ale acestora și implicit despre apartenența la locurile în care s-au stabilit și unde se mai păstrează, ca moștenire palpabilă a existenței lor, patrimoniul arhitectural. Astfel, familia Philippide, din care au făcut parte lingvistul Alexandru I. Philippide și fiul său Alexandru A. Philippide, și-a legat numele de orașul moldovenesc Bârlad, despre care autorul precizează că una dintre cele mai frumoase case care se păstrează încă aici a aparținut lui Nicolae Philippide. În aceeași ordine de idei, familia Malaxa, din care a făcut parte inginerul Nicolae Malaxa, și-a

legat numele de orașele Galați, Tecuci, Huși și București, familia Hepites de Brăila și București ș.a.m.d.

O altă direcție de interes urmărește problematica etimologiilor lingvistice ale unora dintre patronimice, în încercarea de a identifica cât mai multe filiații cu subiectul cercetat. Astfel este analizat patronimicul "Ramadan", al spătarului Dimitrie Ramadan, boier cărturar din Constantinopol, înrudit cu Cantacuzinii din Țara Românească și Moldova, astăzi pe deplin uitat.

În cercetarea familiilor provenite din Peninsula Balcanică apare provocarea, deseori dificilă fără date documentare certe, de a aduce lămuriri asupra originilor lor etnice. Autorul volumului abordează și această latură delicată, greci sau aromâni, nu însă fără o anumită precauție. În cazul familiilor Philippide și Culianu se poate însă decela un ascendent vlah la nivelul începătorilor familiilor.

În studiul dedicat familiei Hepites, genealogistul Mihai Sorin Rădulescu preciza că "a rememora genealogia familiei Hepites înseamnă a face atât act de istorie culturală cât și de restituție îndreptățită" (p. 148), idee care transcende cazul particular și descrie chiar esența interesului pentru genealogie și pentru realizările trecutului. Din familia Hepites au făcut parte oameni de știință și intelectuali, printre care doctorul Constantin C. Hepites, autorul primei Farmacopei românești, fiul său, academicianul Ștefan Hepites, fondatorul Institutului de Meteorologie și inițiatorul primelor măsurători seismologice, doctorul Alexandru Hepites ș.a.

Familia Schina(s) a dat numeroși oameni de drept, cu funcții și contribuții notabile în domeniu, această profesie devenind aproape o tradiție de familie. Remarcabilă carieră juridică a realizat Constantin E. Schina care a fost prim-președinte al Înaltei Curți de Casație timp de douăzeci de ani. De asemenea, un interesant parcurs profesional l-a avut și fiul său, Nicolae Schina, tot jurist, devenit președinte al Uniunii Funcționarilor Publici pentru drepturile cărora a militat cu convingere, iar acestea sunt doar două exemple din vasta listă de personalități distinse care fac parte din genealogia familiei Schina. Istoria ei ilustrează modul în care alianțele matrimoniale erau practicate în trecut din rațiuni de ordin social, care în societatea de astăzi și-au pierdut, inerent, semnificațiile.

Aportul acestei familii la cristalizarea unor relații greco-române este bine sintetizat în concluziile autorului la studiul dedicat: "Schineștii s-au înrudit în secolul XIX cu familii importante pentru istoria modernă a Greciei și a României, precum Ipsilanti, Mavrocordat și Sutz. Au contribuit mult la renașterea păsării Phoenix, simbol al regenerării Greciei, ilustrând totodată legăturile seculare care unesc pe greci și pe români" (p. 45).

Din familia Ventura se distinge cu precădere amintirea dramaturgului și publicistului Grigore Ventura și a fiicei sale, actrița Maria Ventura, născută din căsătoria cu Lea Vermont, sora cunoscutului pictor interbelic Nicolae Vermont.

Două dintre studiile adunate în acest volum constituie o categorie aparte din perspectiva discursului și a direcției de cercetare. Este vorba despre articolele: *În căutarea unui muzeu dispărut: colecția Al. G. Cantacuzino* și *Un european: Anastase Simu la un secol și jumătate de la naștere*.

Acestea arborează un stil diferit de cel clasic al prezentărilor genealogice și se dovedesc a fi pe atât de interesante cu cât sunt revelate sensuri noi pentru fapte din

trecutul cultural al Bucureștilor, care altminteri ar fi putut rămâne simple detalii din cronologia orașului.

Studiul despre Anastase Simu, de pildă, s-a concentrat pe analiza câtorva aspecte din viața lui, decizia de a înființa "cel mai însemnat muzeu de artă din România de dinaintea regimului totalitar" (p. 149), la București, în anul 1910 și alegerea arhitecturii casei care l-a găzduit, neoclasică, sub formă de templu grec, izbitor de asemănătoare cu planimetria și plastica Bisericii grecești din București. Aici, informațiile genealogice au darul de a completa argumentația ideilor expuse.

Contribuția prețioasă a studiilor genealogistului Mihai Sorin Rădulescu, în genere, constă în reconstituirea cu migală și pasiune a unei lumi astăzi apuse, societatea boierimii și cea a burgheziei românești, exponenți ale cărora sunt și personajele ilustrate în lucrarea de față.

Alexandra Țânțăreanu

***Rapoarte diplomatice ruse din România (1888-1898).
Дипломатические документы российских представителей в
Румынии (1888-1898), Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan
Cuza", 2014, 460 p.***

În 12 decembrie 2014, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a scos de sub tipar volumul de documente intitulat *Rapoarte diplomatice ruse din România (1888-1898). Дипломатические документы российских представителей в Румынии (1888-1898)*, primul din seria "Documenta diplomatica" îngrijită de Flavius Solomon și încadrată în colecția "Documenta", aflată sub coordonarea prof. dr. Petronel Zahariuc. Colecția își propune să publice documente istorice din secolele XIV-XX păstrate în arhivele românești și în arhivele din străinătate (Muntele Athos, Moscova, Viena, Budapesta, Varșovia, Ierusalim ș.a.). Autorii volumului sunt un colectiv "internațional" coordonat de cercetătorul de origine basarabeană Flavius Solomon (Institutul de Istorie "A.D. Xenopol" din Iași), din care fac parte Adrian-Bogdan Ceobanu – asistent universitar la Facultatea de Istorie a Universității "Al. I. Cuza" din Iași –, Andrei Cușco – profesor al Facultății de Istorie și Filozofie a Universității de Stat din Moldova, director al Centrului de Studii Imperiale de la Chișinău –, și istoricul rus Grigori Șkundin – doctor-docent al Institutului internațional de Studii Juridice de pe lângă Ministerul Justiției al Federației Ruse, vice-președintele Asociației Ruse a Istoricilor Primului Război Mondial, specialist în istoria Europei de Sud-Est și a Balcanilor. Efortul lor se circumscrie unei direcții predominante din istoriografia românească de după 1989, determinate de liberalizarea accesului la sursele de arhivă, inclusiv la cele străine: aceea de publicare a tomurilor de documente, în cazul de față a documentelor din arhivele rusești despre relațiile dintre România și Rusia din epoca cuprinsă între obținerea independenței țării și primul război mondial. Interesul științific major al editorilor este stabilit pe bună dreptate de necesitatea de a umple golul creat de "lipsa marilor serii, gândite ca proiecte de lungă durată, după

modelul unor colecții străine devenite deja clasice, care ar consacra, și sub această formă, racordarea școlii românești la tradiția marilor istoriografii moderne.”¹

Cele 85 de documente din perioada 1888-1898, redată în limbile rusă și franceză și cu traducerea lor, au fost incluse în volum potrivit relevanței lor informaționale și provin din fondul nr. 151: “Arhiva politică” (Политархив), deținut de Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus de la Moscova (Архив внешней политики Российской империи – АВПРИ; echivalentul acronimului în română: APEIR)², iar xerocopiile și microfilmele pentru anii 1888, 1890-1891, 1893, 1896-1897 și 1898 se găsesc la Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale din București în colecția “Microfilme – Rusia”, în “Xerografii Rusia”, pachetul XVIII, respectiv în unica³ rolă nr. 228.

APEIR este una dintre cele mai vechi instituții de arhivă din Rusia, ale cărei începuturi datează de la *ukazul* lui Petru cel Mare cu privire la *Regulamentul general al Colegiilor de Stat* din 28 februarie 1720; un capitol special al *Regulamentului* conținea prevederi referitoare la arhive și dispunea centralizarea tuturor actelor emise de puterea centrală a statului, în afara celor financiare, “în arhiva Colegiului Afacerilor Străine”.⁴ Colegiul Afacerilor Străine (Коллегия иностранных дел) (1720-1832) avea în subordine două arhive: arhiva actelor curente (arhiva operativă, organizată în capitala Sankt-Petersburg) și arhiva istorică (alcătuită din acte care și-au pierdut însemnătatea operativă, aflată la Moscova).⁵ Între acestea din urmă, enumerăm documentele rămase de la “Departamentul Soliilor” (Посольский приказ) (1549-1720) – structura competentă de politică externă a statului până la crearea Colegiului Afacerilor Străine –, care, la rândul său, moștenise actele create în timpul Marelui Cnezat al Moscovei și arhiva țarului din secolele al XIV-lea – al XVI-lea, documentele privind relațiile externe ale statului rus începând din secolul al XV-lea până la

¹ Flavius Solomon, Adrian-Bogdan Ceobanu, Andrei Cușco, Grigori Șkundin (eds. trans.). *Rapoarte diplomatice ruse din România (1888-1898)*. *Дипломатические документы российских представителей в Румынии (1888-1898)*. Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, p. 9.

² Pagina web a Arhivei de Politică Externă a Imperiului Rus:

<http://www.mid.ru/bdomp/sitemap.nsf/karta?open&count=1000&expandview>.

³ De reținut că, în ceea ce privește conținutul unei role de microfilm din această colecție, el este de regulă dependent de activitatea unilaterală de depistare a părții ruse, întrucât la vremea misiunilor delegațiilor românești nu exista practica punerii la dispoziție a unei utile liste a fondurilor date în cercetare, iar delegațiile Arhivelor Statului, din comoditate ori sfială, nu au solicitat o schemă structurală definitorie a Arhivei vizate (cf. Octavian Dascăl, *Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004)*, “Revista Arhivelor. Archives Review”, LXXXVI (2009), nr. 1, pp. 28-53).

⁴ S. L. Turilova, *Архив Внешней политики Российской империи* (Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus), s.a., în http://www.pseudology.org/MID/Archive_RI.htm.

⁵ V. S. L. Turilova, *Государственная коллегия иностранных дел: от Петра I к Екатерине II* (Colegiul de Stat al Afacerilor Străine: de la Petru I la Ecaterina II), în *Российская дипломатия: история и современность: Материалы Научно-практической конференции, посвященной 450-летию создания Посольского приказа* (Diplomația rusă: istorie și actualitate: materiale ale conferinței științifice și practice dedicate aniversării a 450 de ani de la înființarea Departamentului Soliilor), Moscova, 2001, pp. 155-168.

începutul secolului al XVIII-lea, biblioteca-unicat de manuscrise, precum și ediții prețioase ale autorilor ruși și din Europa Occidentală.⁶ Începând din 1946, toate documentele create de fostul Colegiu al Afacerilor Străine, precum și arhiva Ministerului țarist al Afacerilor Externe din anii 1802-1917, inclusiv fondurile Arhivei Principale din Sankt-Petersburg a Ministerului Afacerilor Externe, au fost concentrate la Moscova, unde au devenit parte structurală a noului Minister al Afacerilor Externe al URSS (succesor al NARKOMINDEL – Comisariatul Poporului al Afacerilor Externe al URSS), iar în anul 1992 au intrat în componența Departamentului Istorico-documentar al MAE al Federației Ruse, sub denumirea actuală: *Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus (APEIR)*.

Arhiva păstrează peste 600.000 de unități arhivistice – în principal documente diplomatice originale, tratatele internaționale încheiate de Rusia, rapoarte către țar, rescripte pe probleme de politică internațională, instrucțiuni către reprezentanții diplomați și consulari, rapoarte ale acestora către MAE, rapoarte și informări privind conferințele internaționale la care au luat parte reprezentanții Rusiei, corespondență, note diplomatice, dări de seamă și situații anuale întocmite de MAE – grupate în 400 de fonduri și colecții. Aici se găsesc colecțiile documentare ale diplomaților iluștri, ale oamenilor de stat și ale frunțașilor vieții publice, ale savanților, scriitorilor, militarilor, și, de asemenea, colecția microfilmelor primite în cadrul programelor de schimburi internaționale. Astăzi, APEIR este o arhivă deschisă cercetătorilor din toată lumea în temeiul unei scrisori de recomandare din partea unei instituții de învățământ sau cultural-științifice, în care trebuie să fie precizate: tema de studiu, cadrul cronologic și scopurile cercetării. Dintre fondurile și colecțiile arhivistice ale APEIR, amintim doar câteva extrem de relevante pentru istoria statului și a poporului român:

- fondul nr. 68: “Relațiile Rusiei cu Moldova și Valahia”;
- fondul nr. 69: “Consulatul General Rus din Iași”;
- fondul nr. 145: “Biroul Românesc”;
- fondul nr. 161: “Arhiva Principală din Sankt-Petersburg”;
- fondul nr. 163: “Tratate”;
- fondul nr. 169/2: “Misiunea din București”;
- fondul nr. 226: “Consulatul din Galați și Arhiva Comisarului și Delegatului de pe lângă Comisia Europeană a Dunării din Galați”;
- fondul nr. 234: “Consulatul din Dobrogea”;
- fondul nr. 250: “Vice-Consulatul din Constanța”;
- fondul nr. 312: “Consulatul din Iași”;
- fondul nr. 321: “Cancelaria diplomatică de pe lângă Comandantul Suprem al Armatei Operative Moldovenească și Dunăreană în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812”;

⁶ Tematică tratată de V.P. Kozlov, *Первые российские архивисты дипломатических бумаг* (Cei dintâi arhiviști ruși ai documentelor diplomatice). *Российская дипломатия: история и современность: Материалы Научно-практической конференции, посвященной 450-летию создания Посольского приказа* (Diplomația rusă: istorie și actualitate: materiale ale conferinței științifice și practice dedicate aniversării a 450 de ani de la înființarea Departamentului Soliilor). Moscova, pp. 37-41.

- fondul nr. 328: “Administrația Guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei”;
- fondul nr. 329: “Comisarul Rus din România în problema examinării pretențiilor locuitorilor din România la despăgubiri materiale, ca urmare a daunelor ce le-au fost pricinuite prin trecerea armatelor ruse în anii 1877-1878”;
- fondul nr. 330: “Comisarul Rusiei în România”;
- fondul nr. 344: “Proprietăți Basarabene”.

Cei dintâi istorici români (Gheorghe Buzatu și Ioan Chiper, de la Academia Română) au pătruns la începutul anilor '90 în Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus, în Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor Istoriei Recente, în Arhiva Politicii Externe a Federației Ruse, precum și în Arhiva de Stat a Federației Ruse. Au avut posibilitatea de cunoaște astfel gradul de accesibilitate a arhivelor rusești și de a descoperi însemnate fonduri și colecții arhivistice românești, ajunse în Rusia în diverse împrejurări istorice și politice, precum și documente sovietice, germane sau franceze referitoare la istoria românilor din secolele al XIX-lea – al XX-lea; concluziile lor se regăsesc într-un raport întocmit la 17 iunie 1992, potrivit căruia arhivele din Rusia găzduiesc documente deosebit de valoroase pentru istoria poporului român și trebuie examinate sistematic și xerografiate ori microfilmate în volum cât mai mare.

Editorii volumului de față au evocat importanța *Acordului de colaborare între Direcția Generală a Arhivelor Statului din Ministerul de Interne al României și Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse*, încheiat la 23 aprilie 1992 și menit a valorifica șansa studierii arhivelor rusești ivită în contextul democratizării vieții social-politice din anii *Perestroikăi* lui M. S. Gorbaciov, apoi din primii ani ai mandatului lui B. N. Elțin. Acordul a stipulat condiții favorabile depistărilor de documente referitoare la istoria celor două țări, precum și schimburi de delegații și de publicații științifice pe bază de reciprocitate și efectuarea de copii ale documentele depistate, în condiții acceptabile.⁷

Revenind la volumul supus analizei, seria inaugurală “Documenta diplomatica” nu începe, așa cum ar fi fost firesc, cu documentele din perioada imediat ulterioară obținerii independenței României în 1878, ci cu epoca 1888-1898, având ca puncte de reper lansarea cunoscutului *Apel către țară* al Partidului Național Liberal în cadrul întrunirii din 8 mai 1888, apoi vizita regelui Carol I în Rusia din 1898. În “Notă asupra ediției” autorii justifică opțiunea lor prin aceea că “tocmai anii 1880 sunt acoperiți documentar în cea mai mică măsură în colecția de xerografii păstrate la ANIC”⁸, dar mai ales prin închiderea sălii de studiu a APEIR în toamna lui 2012.⁹ Din totalul de 85 de documente incluse în carte, 84 sunt rapoarte ale reprezentanților

⁷ V. Octavian Dascăl, *Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004* “Revista Arhivelor. Archives Review”, LXXXVI (2009), nr. 1, pp. 28-53.

⁸ Flavius Solomon *et alii* (eds, trans), *op. cit.*, p. 10.

⁹ Ca urmare a lucrărilor de reconstrucție a sediului din strada Bolșaja Serpuchovskaja nr.15, preconizate a se încheia abia în trimestrul IV al anului 2015 (<http://ria.ru/moscow/20150227/1049967307.html>).

diplomatici ai Imperiului Rus în România¹⁰, iar un document este schița unei instrucțiuni ministeriale înaintate ministrului plenipotențiar rus la București, N. A. Fonton. Mai bine de jumătate (54) sunt reproduse și stocate la Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, reprezentând copii microfilmate ale documentelor aduse în țară în anii '90 de delegațiile Arhivelor Naționale, care au studiat fondul nr. 151: "Politarhiv" al APEIR; restul de 31 de documente sunt integrate în același fond "Politarhiv".

Semnalăm ca pe o lacună de documentare – posibil favorizată de limitarea demersurilor de depistare la terenul accesibilizat și nivelat deja în urmă cu două decenii de misiunile delegațiilor arhivistice – ignorarea altor fonduri și colecții din această Arhivă, care pot conține informații sau chiar rapoarte ori alte materiale privitoare la activitatea diplomaților ruși în România la răscrucea dintre secolele al XIX și al XX-lea¹¹:

- fondul nr. 133: "Cancelaria Ministerului Afacerilor Externe";
- fondul nr. 135: "Secția specială politică";
- fondul nr. 137: "Rapoarte ale MAE";
- fondul nr. 138: "Arhiva secretă a Ministrului";
- fondul nr. 145: "Biroul Românesc";
- fondul nr. 154: "Departamentul asiatic";
- fondul nr. 161: "Arhiva Principală din Sankt-Petersburg a MAE";
- fondul nr. 169/2: "Misiunea din București";
- fondul nr. 250: "Vice-Consulatul din Constanța";
- fondul nr. 312: "Consulatul din Iași";
- fondul nr. 340: "Colecția materialelor documentare din arhivele personale ale funcționarilor MAE".

Cu adevărat remarcabil este "Studiul introductiv" al lui Flavius Solomon și Andrei Cușco. Cei doi supun unei riguroase analize științifice, printre altele, contextul internațional al evoluțiilor din politica externă a statului rus de după Congresul de Pace de la Berlin (1878), ideologia imperială, organizarea și sistemele decizionale din interiorul aparatului politico-diplomatic rus, culisele relațiilor dintre Ministerul Afacerilor Externe, Consiliul de Stat, Comitetul de Miniștri și Curtea Imperială ș.a., demonstrând o bună stăpânire atât a izvoarelor diplomatice occidentale și rusești de la

¹⁰ M. A. Hitrovo (trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la București), N. K. Giers (ministru al Afacerilor Externe), A. L. Lodyzhenski (însărcinat cu afaceri al Legației Rusiei la București), N. A. Fonton (trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la București), N. P. Șișkin (adjunct al ministrului Afacerilor Externe), N. Vranghel (secretar al Legației Rusiei la București), D. A. Kapnist (director al Departamentului Asiatic din cadrul MAE), A. A. Giers (consul rus la Iași), A. B. Lobanov-Rostovski (ministru al Afacerilor Externe), V. E. Lvov (secretar al Legației Rusiei la București), V.M. Lamsdorf (director al Cancelariei ministrului Afacerilor Externe, ulterior ministru al Afacerilor Externe), M.N. Muraviev (ministru al Afacerilor Externe), A.S. Somov (secretar al Legației Rusiei la București).

¹¹ V. I. V. Basenko *et alii*, *Архив внешней политики Российской империи: путеводитель* (Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus: îndrumar), Minneapolis, 1995 (online în sursa web: http://www.eastviewpress.com/Files/Arkhirv%20vneshnei_ToC.pdf).

sfârșitul secolului al XIX-lea, cât și a istoriei politicii externe ruse cu începere din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Este foarte utilă observația potrivit căreia “din punct de vedere formal, al nomenclatorului oficial” al actelor create de reprezentanțele diplomatice rusești, “existau *depeșe, rapoarte, scrisori oficiale și comunicări telegrafice*, în realitate, de foarte multe ori, diferențele dintre primele două categorii erau greu de sesizat, inclusiv de către autorii și destinatarii unor astfel de documente”¹². Se face precizarea importantă că *depeșele*, aceste “scurte relatări diplomatice trimise prin curier în situații urgente”, numite astfel odată cu inventarea telegrafului, prezintă o structură și comportă aceleași informații ca scrisorile oficiale (date cu privire la politica internă a țării în care își desfășoară misiunea diplomații ruși), în timp ce rapoartele cuprind fapte referitoare la politica externă. Întrucât nici documentele reprezentanților ruși din România nu fac excepție de la uzanță, iar informațiile despre aspectele de politică internă din Regatul Român erau integrate într-un ansamblu mai vast, influențat de argumente ce țineau de conjunctura internațională și de politica externă, autorii preferă termenul generic de *raport/raport diplomatic* pentru documentele selectate în volum. Ei avertizează cercetătorii asupra dificultăților de interpretare a surselor diplomatice, oferind totodată soluții la îndemână pentru înțelegerea corectă a informațiilor. În consecință, este recomandabilă confruntarea rapoartelor diplomatice ruse din România cu documentele analoage redactate de emisarii austro-ungari, germani sau francezi acreditați în aceeași perioadă la București, și, de asemenea, cu informațiile ce se regăsesc în actele și statisticile oficiale și în articolele de presă.¹³

Pentru a pătrunde motivațiile ascunse în deosebirile de vederi din rapoartele diplomaților ruși de la București și Iași referitoare la aceleași persoane sau evenimente, editorii au găsit de cuviință să realizeze o radiografiere a corpului diplomatic rus din ultimul sfert al secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mergând până la “pătrunderea în universul imaginar” al protagoniștilor documentelor din volum. Corpului diplomatic rus i se atribuie un caracter “cvasi-autonom, care îl individualiza foarte clar în raport cu alte ministere și departamente, determinat exclusiv de originea socială”; majoritatea membrilor săi erau descendenții unor familii nobiliare, „strâns legate de vârfulurile puterii din Imperiul Rus”.¹⁴ Adăugăm că în arhivele Ministerului Afacerilor Externe își desfășurau activitatea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fruntași ai vieții publice ruse, diplomați, publiciști, istorici, scriitori, figuri devenite ilustre, precum: P. B. Kozlovski, D. P. Severin, frații Kireev, P. M. Stroev, A. S. Pușkin, M. P. Pogodin, A. K. Tolstoi, N. I. Turghenev, N. P. Ogariov, A. N. Afanasiev ș.a. Arhiva din Moscova a Ministerului Afacerilor Externe a devenit un prestigios centru cultural-istoric și cea dintâi Arhivă din Rusia care a început, încă la mijlocul secolului al XIX-lea, să publice documente. Tinerii aristocrați ai vremii – “junii arhivelor”, după cum erau proslăviți de către A. S. Pușkin în partea a VII-a memorabilului roman în versuri *Evgheeni Oneghin* –, vlăstare ale familiilor nobile Golițin, Dolgorukij, Volkonski, Trubețkoi, Gagarin, Tolstoi,

¹² Flavius Solomon *et alii* (eds, trads), *op. cit.*, p.18.

¹³ *Ibidem*, pp. 18-19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 28.

Novosilțev, Bulgakov, cunoscători ai limbilor și obiceiurilor străine, își începeau prestigioasa carieră de slujbași ai statului în calitate de arhivari și traducători fără soldă în arhivele diplomatice, și abia după câțiva ani petrecuți printre documente vechi își continuau studiile în universitățile occidentale, după care puteau primi un post în ambasadele și misiunile diplomatice din Europa.

Flavius Solomon și Andrei Cușco au exploatat avantajul de a fi cunoscători nativi ai limbii ruse, prezentând un tablou de ansamblu al Ministerului imperial al Afacerilor Externe pe baza surselor bibliografice exclusiv rusești.¹⁵ Cititorul român are astfel posibilitatea de a cunoaște îndeaproape structura de tip piramidal a aparatului politico-diplomatic rus, atribuțiile instituțiilor din subordine, însărcinate cu activitățile birocratice excesive, marcate de clientelism și de lupte interne pentru influență, mecanismele de negociere și de adoptare a deciziilor, rolul diferitelor grupuri de interese etc. O asemenea abordare este o noutate ce se înscrie în orientările de pionierat ale istoriografiei ruse din ultimii ani. Sunt pertinente reflecțiile cu privire la rolul hegemonic al Departamentului Asiatic (Азиатский департамент) în cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Competențele acestei importante unități din structura de organizare a ministerului erau legate de afacerile politice și apolitice ale imperiului în Asia și Orient. Complexitatea misiunii și atribuțiilor Departamentului Asiatic în sistemul politico-statal rusesc (se considera că toate afacerile orientale ale Rusiei au caracter și importanță politice) l-au transformat treptat într-un fel de “micro-minister” în cadrul MAE, așadar într-un loc unde se fabricau strategiile politice externe și se pregăteau hotărârile referitoare nu numai la țările din aria de competență cu care Imperiul Rus avea relații diplomatice și consulare, ci și la statele europene, deoarece ele priveau politica lor colonială. Rolul departamentului a crescut în contextul complicării “problemei orientale” și în cel al războaielor ruso-turce din secolul al XIX-lea. Conducătorii Departamentului Asiatic împărțeau adeseori convingeri proprii asupra problemelor de politică europeană a Rusiei, privite în primul rând prin prisma competiției marilor puteri pentru stăpânirea “periferiei coloniale”, astfel că înclinațiile lor autonomiste, “departamentale”, au intrat frecvent în contradicție cu linia promovată de cancelaria ministerului. Autorii volumului vorbesc despre un fel de “autonomism” în activitatea unor diplomați ruși acreditați în câteva dintre marile capitale europene, care “au ignorat instrucțiunile ministeriale și au acționat potrivit propriilor raționamente”.¹⁶ Suntem de părere, totuși, că maniera birocratică centralizată de conducere a ministerului a fixat și mecanismul de luare a deciziilor de politică externă: de către ministru împreună cu “tovarășul” (locțiitorul) său și câțiva dintre consilierii apropiați, în spatele ușilor închise și în lipsa unui protocol al discuțiilor. La această stare de lucruri a contribuit și absența unui organism special de dezbateri colegială a chestiunilor de politică externă; Consiliul Ministerului Afacerilor Externe, organ consultativ pe lângă ministru, fusese practic înlăturat de la discutarea aspectelor politice cu greutate și redus la prerogativa de organizare a examenelor de intrare în

¹⁵ Flavius Solomon *et alii* (eds, trads), *op. cit.*, pp. 25, 27-31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 26.

serviciul diplomatic.¹⁷ Reprezentanțele diplomatice și consulare nu au jucat în realitate un rol semnificativ în adoptarea hotărârilor de politică externă, ci ele au servit, în principal, drept surse de informație diversă și drept element esențial de punere în aplicare a hotărârilor. Raporturile dintre aparatul central al ministerului și reprezentanțele de peste hotare s-au construit în spiritul supunerii necondiționate a ambasadurilor și miniștrilor plenipotențiarilor față de superiorii lor din capitală. De altfel, această realitate este involuntar confirmată de înșiși editorii volumului, atunci când notează că atitudinile și interpretările uneori contradictorii ale reprezentanților ruși în România, evidențiate în documente, nu sunt altceva decât “expresii firești ale schimbărilor de strategie din politica externă rusă, aflată atunci în faza de tranziție de la abordările specifice *Realpolitik*-ului la cele cu o încărcătură ideologică mai puternică.”¹⁸

Tratarea comparativă a izvoarelor diplomatice ale vremii poate fi dublată, în opinia autorilor, de studierea istoriei diplomației ruse de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în special a disputelor privind politica balcanică a Rusiei de după Congresul de la Berlin din 1878, intervenite între diversele facțiuni din aparatul central al MAE de la Sankt-Petersburg sau între acesta și reprezentanțele diplomatice. Apoi, ar fi indicată, consideră ei, verificarea concordanței între recomandările formulate de diplomații ruși de la București și Iași și rezolvările hotărâte la nivel central pentru o circumstanță sau alta, pentru a urmări modul în care aceștia au intermediat confecționarea imaginii românilor și a României în rândurile elitei politice ruse.

Editorii au surprins cu succes momentul relativei izolări în care s-a pomenit Imperiul Romanovilor la începutul anilor 1890 – cauzat de ascensiunea Germaniei și Austro-Ungariei pe scena internațională și de constituirea în 1882 a Triplei Alianțe, împreună cu Italia, precum și de criza economică, de convulsiile politice și sociale interne, finalmente de slăbiciunea militară a Rusiei. Sunt supuse unei minuțioase analize comparative curente relative la orientările strategice ale politicii externe, existente la nivelul Curții Imperiale, precum și în interiorul Ministerului Afacerilor Externe. Este vorba de curentul “moderat”, reprezentat începând din 1882 de ministrul N. K. Giers, și de cel “național” sau “naționalist”, exprimat de directorul Departamentului Asiatic al Ministerului Afacerilor Externe, Ivan Alexeevici Zinoviev, un apropiat al grupărilor conservatoare slavofile cristalizate la sfârșitul anilor 1880 în jurul lui Mihail Nikiforovici Katkov (publicist, editor, eminent critic literar, fondator al jurnalisticii politice ruse). Totodată, sunt redate măsurile întreprinse de diplomația rusă pentru ieșirea din izolarea internațională: apropierea de Franța și implicarea mai activă, deși prudentă, în “afacerile balcanice”, prin sprijinirea financiară a partidei filoruse din Bulgaria în condițiile războaielor din Rumelia Orientală și ale războiului

¹⁷ Organizarea puterii executive centrale bazată pe ministere a fost proclamată în Imperiul Rus în 1802. însă aparatul noilor instituții și mecanismul de relaționare cu instituțiile locale au căpătat consistență abia odată cu inițiativele legislative din anii 1811-1812 ale secretarului Consiliului de Stat, M. M. Speranski: *Cu privire la împărțirea treburilor statului pe ministere* (17 august 1810) și *Organizarea generală a ministerelor* (25 iunie 1811) (cf. <http://www.mid.ru/bdomp/ns-arch.nsf/5d3e30d7bb0291ac43256b4200374cf/bdc21a4b9bec29e443256c4100345108!OpenDocument>).

¹⁸ Flavius Solomon *et alii* (eds, trans), *op. cit.*, p. 47.

bulgaro-sârb (1885), în limitele admise de principiul politicii externe al perioadei: păstrarea *statu quo*-ului în Balcani.

“Introducerea” furnizează o oportună retrospectivă a relațiilor politice ruso-române pornind de la “preistoria” acestor raporturi, cu debutul în perioada războiului de independență din 1877-1878, iar documentele din volum vin să ilustreze elocvent eforturile diplomației de la Petersburg de a estompa pe cât posibil barierele psihologice ce împiedicau dezvoltarea unor relații întemeiate pe respect și încredere reciprocă între Rusia și România, mai cu seamă că acestea fuseseră puternic afectate de cedările teritoriale impuse celei de-a doua prin Congresul de Pace de la Berlin.¹⁹ Este foarte exactă observația conform căreia orientarea exclusivă a politicii externe a României către Puterile Centrale a avut drept cauze principale “temerile și angoasele” clasei politice și intelectuale românești față de buna credință a vecinului de la răsărit. În același timp, interesantă este și perspectiva (fluctuantă) asupra imaginii României, a filogermanismului societății românești, a Casei Regale, vădită în rapoartele unor figuri reprezentative de diplomați ruși în România, unii dintre ei cu un cuvânt greu de rostit în politica externă ulterioară a Rusiei, în privința cauzelor blocajelor din relațiile bilaterale: Mihail Hitrovo, Nikolai Fonton, Aleksandr Girs, Alexandr Lodyzhenski.²⁰ Percepția schimbătoare despre România, regăsită în rapoartele diplomaților ruși, are ca motivații recurente înseși vederile lor intelectual-politice ori divergențele legate de modalitățile de atingere a obiectivelor politicii externe rusești. Tonul descrierii realităților social-politice, economice, culturale, religioase românești este dominat de accente critice, pe alocuri extreme, în general însă el exprimă consensul în chestiuni cheie de politică externă, pledează pentru ideea de menajare a “sensibilităților românești” și de reconciliere între cele două popoare, servind scopului primordial al atragerii României în orbita intereselor rusești.

Volumul de față este mai mult decât binevenit și actual într-o epocă în care diplomația e chemată să joace un rol din ce în ce mai activ în reglementarea relațiilor la nivel global, regional și interstatal. Fizionomia comunității mondiale este marcată astăzi de două curente sau tendințe diametral opuse. Pe de o parte, procesul activ de globalizare, ca rezultat al integrării și apropierii oamenilor la scară mondială, își pune amprenta pe relațiile internaționale. Avântul luat de noile tehnologii informaționale, transformările de profunzime intervenite odată cu reconsiderarea valorilor democratice, contribuie la reclădirea întregului sistem al raporturilor dintre state. Pe de altă parte, se respectă cu strictețe linia de consolidare a suveranității naționale și reglementarea relațiilor dintre țări pe baze bilaterale. Reflectând forme și fațete variate ale activității diplomatice, documentelor le revine rolul decisiv în ordonarea relațiilor internaționale. Negocierile oficiale și tratatele bilaterale fac parte din instrumentarul cu ajutorul căruia statele își salvgardează interesele naționale.

Conținutul editorial semnalat în această analiză este un exemplu de explorare piesă cu piesă a angrenajului ce a mișcat relațiile ruso-române într-o perioadă extrem de complicată pe plan internațional. Concomitent, înțelegerea acestui mecanism,

¹⁹ *Ibidem*, pp. 26-30.

²⁰ V. documentele nr. 1 (19 mai 1888), nr. 3 (19 mai 1888), nr. 53 (21 noiembrie 1894), nr. 54 (7 decembrie 1894).

mergând până la cele mai ascunse nuanțe, poate oferi diplomaților momentului soluții de gestionare eficientă a relației bilaterale cu Rusia.

Studiul se cere așadar continuat și aprofundat prin expandarea arealului de investigare și includerea fondurilor omise din aceeași Arhivă de Politică Externă a Imperiului Rus – astăzi o componentă a Departamentului Istoric-Documentar din cadrul Ministerului de Externe al Federației Ruse –, dar și la alte instituții de arhivă care dețin documente externe, cum ar fi Arhiva de Stat a Federației Ruse (Государственный архив Российской Федерации), sau Arhiva de Stat Rusă a Actelor Vechi (Российский государственный архив древних актов).

Așteptăm prin urmare cu interes volumul II (ori I, după caz...) și, eventual, un al treilea²¹, care să ilustreze momentul reorientării spre Franța a politicii externe a Imperiului Rus, ale cărui preliminarii au fost hotărâte mai cu seamă de adâncirea contradicțiilor cu Austro-Ungaria și Germania în spațiul geopolitic al Balcanilor. Este vorba despre intervalul premergător reazășării întregului sistem de alianțe europene, prilejuit de impunerea pe scena internațională a grupării numite *Entente Cordiale* – eveniment produs prin încheierea succesivă a înțelegerilor ruso-franceză (1891-1893), anglo-franceză (1904) și ruso-engleză (1907). O perioadă cu siguranță spectaculoasă prin febrilitatea demersurilor diplomatice întreprinse de cancelariile a trei mari puteri europene pe lângă micile puteri regionale, inclusiv pe lângă România, pentru atragerea acestora din urmă în noul bloc politico-militar al Antantei, în fapt, în cea dintâi conflagrație mondială a secolului XX.

Octavian Dascăl

Vitalie Văratec (coord.), *Prizonierii de război români în Uniunea Sovietică. Documente (1941-1956)*, București, Monitorul Oficial, 2013.

La începutul acestui an, Centrul de Studii Ruse și Sovietice "Florin Constantiniu" din cadrul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului a organizat o conferință internațională închinată unui episod deopotrivă de puțin cunoscut și dureros al istoriei: prizonieratul militarilor români în URSS în contextul celui de-al doilea război mondial și al urmărilor sale. Manifestarea, susținută de istoricul și diplomatul Vitalie Văratec și moderată de Radu Ciuceanu și Ion Buga, gazde ale INST, s-a bucurat de prezența ministrului-consilier al Ambasadei Republicii Moldova la București, Emil Jacotă, a cercetătoarei Anna S. Gladysheva, de la Institutul de Slavistică din cadrul Academiei Ruse de Științe, a istoricilor Ioan Scurtu și Alexandru Oșca, precum și a unui auditoriu compus din veterani de război, elevi, studenți, cercetători, reprezentanți din *mass media*.

²¹ Și acest interes este justificat și de faptul că, în timpul directoratului la Arhivele Naționale al cercetătorului ieșean afiliat la același institut, proiectul lansării unor activități bilaterale româno-ruse de depistare și editare de avergură a fost receptat în mod cât se poate de refractar.